

ANALİZ

HAZİRAN 2015 SAYI: 130

İRAN NÜKLEER MÜZAKERELERİ

KİM, NEYİ, NEDEN VE NASIL ALDI?

HASAN B. YALÇIN

İRAN NÜKLEER MÜZAKERELERİ KİM, NEYİ, NEDEN VE NASIL ALDI?

HASAN B. YALÇIN

COPYRIGHT © 2015

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama.: Erkan Söğüt
Baskı.: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
UZLAŞININ İÇERİĞİ	9
KAZANAN TARAF KİM?	10
UZLAŞININ KÖKENİ VE SONUÇLARI	16
SONUÇ	24

YAZAR HAKKINDA

Hasan B. YALÇIN

İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Uluslararası ilişkiler teorisi, uluslararası güvenlik, strateji, NATO ve sosyal bilimler felsefesi konularında çalışmaları bulunmaktadır.

ÖZET

Nisan ayı içerisinde P5+1 ülkeleri ile İran arasında nükleer enerji üretimi konusunda bir uzlaşmaya varıldığı duyuruldu. Ortadoğu'nun geleceği ile yakından ilişkili olan ve belki en önemli gündem maddelerinden biri sayılabilecek bu konuya yeterli dikkatin verildiğini söylemek mümkün değil. Konunun oldukça yüksek teknik bilgi içermesi de tam anlaşılmasının önünde bir engel. Anlaşmanın içeriği ve en çok kimin işine yaradığı meselesi canlı bir tartışma konusu olarak karşımızda durmakta ve tüm bölgeyi ve belki de uluslararası düzeni etkileyebilecek bu anlaşmaya daha yakından bakmaya ihtiyaç var.

Kimin kazanıp kimin kaybettiği konusu anlaşılacak isteniyorsa, teknik detayları basitleştirerek sürecin geldiği noktayı değerlendirmek gerek. Aslında bu uzlaşma ne bir başlangıç ne de bir son. Geçtiğimiz Nisan ayındaki kaba uzlaşma, uzun süredir devam eden görüşmelerden yalnızca bir tanesi ve kapsamlı nihai anlaşma için verilen son tarih olan 30 Haziran'dan önceki en önemli dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Tarafların uzlaşmaya yönelik en azından ilke kararı almaları bakımından da önem arz etmekte. Nihai bir değerlendirme için kapsamlı anlaşmanın ortaya çıkmasını beklemek gerekebilir ancak Nisan ayındaki uzlaşma ana gündem maddelerini ve temel hedefleri belirlemek bakımından nihai anlaşmanın zeminini oluşturduğu kabul edilebilir.

Bu analiz henüz devam etmekte olan müzakereleri değerlendirecek, müzakerelerin geldiği noktayı özetleyecek, uzlaşma ilkelerini daha anlaşılır bir dile çevirip bu anlaşmanın nihai kerte de ne ifade ettiğini ortaya koymaya çalışacaktır. Anlaşmanın, eğer bu haliyle imzalanırsa, İran için mecburen imzalanmış bir anlaşma olduğu iddiası dile getirilecektir. Ağır ekonomik, diplomatik ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bulunan İran için bu anlaşma bir nefes aralığı olarak değerlendirilebilir. Anlaşma bu haliyle Amerikan tarafının beklediğinden daha iyi bir sonuç olarak görülebilir. Fakat İran anlaşmayı uzun vadeli sonuçları bakımından değerlendirme eğiliminde olacaktır. Aldığı bu nefesi bölgesel angajmanlarında kullanacak olan İran'ın anlaşma sonrası bölgede daha yayılcı bir politika izlemesi beklenebilir. Fakat bu aşırı yayılcılığın bölgede İran karşıtı bir koalisyon oluşturması da kaçınılmaz olacaktır. Türkiye'nin bu şartlar altında İran ile işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirmesi pek mümkün olmayacaktır; ancak bu İran'la mücadele seçeneğini dayatmak anlamına da gelmemelidir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde daha yaratıcı, daha ihtiyatlı bir yönteme ihtiyacı olacaktır. İran'la mücadele görevini diğer bölgesel ve küresel aktörler üstlenirken, Türkiye'nin esnek bir rol oynaması bu şartlar altında bile hala mümkündür.

Bu analiz İran ile P5+1 ülkeleri arasında devam etmekte olan müzakereleri değerlendirecek, müzakerelerin geldiği noktayı özetleyecek, uzlaşma ilkelerini daha anlaşılır bir dile çevirip bu anlaşmanın nihai kerte de ne ifade ettiğini ortaya koymaya çalışacaktır.

GİRİŞ

Klasik metinlerinde “Siyaset Bilimi” kimin, neyi, neden ve nasıl aldığı sorularının cevaplanması olarak tanımlanır. Müzakereler bu siyasal çıkar paylaşımlarının en güzel tekil örneklerindedir. Her müzakerede taraflar çıkarlarını elde etmek için çaba sarf ederler. Tarafların (kim) müzakereye oturma nedenleri ve süreçleri (nasıl), müzakereden (neyi) elde edeceklerini belirler. Müzakereye zorlanan tarafın daha az kazançlı çıkması beklenirken, müzakereye zorlayan tarafın da en azından bazı ödünler vermesi şaşırtıcı değildir. İki taraf da müzakeresiz sonuçları müzakereden daha az tercih edilir bulduğundan istedikleri sonuçları kısmen elde ederler.

Bu analiz, İran ile P5+1 ülkeleri arasında Nisan ayında genel ilkeleri belirlenen, 15 Mayıs'ta nihai görüşmelerine başlanan ve 30 Haziran'a kadar sonlandırma kararı alınan müzakere sürecini siyaset biliminin bu merkezi soruları etrafında ele alacak ve bu sorulara verilen cevaplar üzerinden müzakerelerin muhtemel sonuçlarını değerlendirecektir. Bu çerçevede yukarıda zikredilen sorulara kısaca söylemek gerekirse aşağıdaki cevaplar verilecektir.

Analiz, müzakerelerin P5+1 ülkeleri ile İran arasında geçmiş olmasına ve maalesef Ortadoğu'da

sonuçlarından en fazla etkilenecek aktörlerin dışarıda tutulmuş olmasına rağmen, aslında Amerika ile İran arasında yapılan bir görüşme olarak tanımlanması gerektiği fikri üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda asıl aktörler Amerika ve İran'dır.

Müzakerelerin neden gerçekleştiği sorusuna ise Amerikan tarafının İran'ı müzakereye zorlamasının bu sonucu doğurduğu iddiası ile cevap verilecektir. Amerika'nın zorlayıcı diplomatik ve ekonomik baskıları kullanması İran'ın direnme gücünü zayıflatmıştır.¹ Ülkede ortaya çıkan ekonomik sorunlar ve petrol fiyatlarındaki ani düşüşler, İran'ın Ortadoğu'da birçok farklı noktada yürüttüğü vekalet savaşlarının artan masraflarıyla birleştiği için İran, kendisine sunulan sınırlandırma ve geciktirme anlaşmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.

Müzakerelere nasıl gelindiği ve müzakerelerin nasıl yürütüldüğü sorusuna ise diplomatik yöntemler ve çok taraflı anlaşma görüntüsüyle ulaşıldığı cevabı verilecektir. Obama yönetimi ısrarlı bir şekilde tercih ettiği bu yöntemi sonuna kadar götürmüş ve müzakereleri uluslararasılaş-tırmayı başarırken, bir yandan da bu uluslararasılaşmış müzakereleri başarı ile idare edebilmiştir. Bush yönetiminin tepki doğuran askeri ve tek taraflı yöntemlerinin aksine daha iyi sonuçlar doğuran diplomatik, çok taraflı ve masrafsız bir yöntem kullanılmıştır.

Tarafların ne elde ettiği sorusuna ise Amerika'nın İran'ı geriletmeyi ve dondurmaya hedeflediği dolayısıyla kısa ve orta vadede tüm isteklerini elde ettiği, İran'ın ise uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirebilmek için nefeslenme süresi elde ettiği karşılığı verilecektir. Fakat sonuç olarak hepsi birden değerlendirildiğinde uzun vadeli kazançların realize edilmesindeki güçlükler nedeniyle, İran'ın bu anlaşmadan çok kârlı çıkmış olarak düşünülemeyeceği fikri geliştirilecektir. Bölge ülkeleri ve Türkiye için

1. Ilan Goldenberg, Robert D. Kaplan, “The Geopolitics of the Iran Nuclear Deal,” *The National Interest*, 7 Mayıs 2015, <http://nationalinterest.org/feature/the-geopolitics-the-iran-nuclear-deal-12827>

parçası olmaktan uzak tutuldukları bir anlaşmada bu süreyi iyi değerlendirmeleri gerektiği fikri de ayrıca incelenecektir. Amerika kısa ve orta vadede istediği ertelemeyi, İran üzerinde sürekli kontrolü, uzun vadeli planlar için süreyi elde etti. Baskılardan yorulan İran ise nefes alacak süre ve nükleer çabalarını uzun vadeye yayma şansını elde etti.

Özetlemek gerekirse, bu uzlaşma kısa ve orta vadede Amerika için kazançlı bir anlaşma olmasına rağmen, uzun vadede İran için kazançlı bir anlaşma olarak görülebilir. Fakat uzun vadeli hesaplamaların uluslararası ilişkilerde pek karşılığı olmadığı düşünülecek olursa, son kerte her ne kadar Amerikalıların uzun vadeli bir planı olmasa da toplamda bu anlaşmadan daha kârlı çıktığı iddia edilebilir.

Analizin birinci bölümü uzlaşmanın anlamı ve içeriği üzerinedir. İkinci bölümde uzlaşmanın kökenleri ve sonuçlarına değinilecektir. Bu bölümde uzlaşmanın İran'ın pes etmesinden doğduğu iddiası dile getirilecek ve anlaşmanın sonuçlarının da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği savunulacaktır. Üçüncü bölüm müzakerelerin Ortadoğu için sonuçlarına odaklanacaktır. Dördüncü bölüm müzakerelerin özel olarak Türkiye için sonuçlarını ve Türkiye'nin müzakerelerin sonuçlarına göre izleyebileceği yolları ele alacaktır. Beşinci bölüm bulguları özetleyecektir.

UZLAŞININ İÇERİĞİ

Bu uzlaşma kabaca ifade etmek gerekirse, aslında bir son değil, bir erteleme olarak görülebilir. Birkaç temel konu başlığı üzerinde İran'ın nükleer enerji üretimini kısıtlayan ve bunu çeşitli zamanlamalara tabi kılan bir anlaşma olacak. Buna göre 10 yıllık veya 15 yıllık sürelerle nükleer enerji üretimine kısıtlamalar getirilmek istenmiştir. Örneğin İran 15 yıl boyunca yüksek zenginleştirilmiş uranyum üretmeyecek, 10 yıl boyunca gelişmiş santrifujler kul-

lanamayacak, 15 yıl boyunca ağır su reaktörü kuramayacak.² Tüm bu süreçler esnasında BM denetçileri istedikleri denetimleri yapmakta özgür olacak. İran bu konuda tam bir işbirliği sağlayacak. Yine anlaşmaya göre İran nükleer silah üretimi için gerekli olacak düzeylere ulaşmamayı da garanti ediyor. Örneğin plütonyum zenginleştirmeye hiçbir zaman başlamayacak. Nükleer tesislerin bir kısmı kapatılacak, bir kısmı dönüştürülecek ve İran yeni nükleer tesis inşasına girişmeyecek. Benzeri maddeler üzerinde oluşturulan bu takvimlendirme asıl itibarıyla tarafların bir ateşkesi olarak bile görülebilir. Bir tarafta İran'a yeterince sert ve zorlayıcı tedbirler uygulayamayan Amerika, diğer tarafta Amerika öncülüğünde uygulanan ambargolardan bunalmış İran bir ara yol bulmak durumunda kaldılar ve bahsi geçen ilkeler etrafında uzlaşmaya vardılar.³

Bu ve benzeri kısıtlamaların asıl mantığı, tehlikeli düzeye ulaştığı kabul edilen İran'ın nükleer silah üretimi ve testinden mümkün olduğunca uzak tutulmasıdır. Halihazırda yüzde 20'lik zenginleştirme düzeyine ulaştığı düşünülecek olursa, İran'ın BM denetimi olmadan iki üç ay içerisinde nükleer silah üretebileceği varsayılıyor (Bu rakamların zaman zaman siyasi amaçlar doğrultusunda abartıldığı da düşünülebilir).⁴ Yüzde 20'lik düzeyden yüzde 90'lık düzeye, yani nükleer silah üretme düzeyine geçişin daha hızlı gerçekleştirilebileceği düşünülecek olursa, artık durumun daha da ciddileştiği ortaya çıkacaktır.

Bu anlaşma ile denetimden geçmeyen bir İran'ın birkaç aylık kısa bir süre içerisinde giz-

2. "Details of Agreement to Limit Iran's Nuclear Program", *The New York Times*, 2 Nisan 2015, <http://www.nytimes.com/interactive/2015/04/02/world/middleeast/iran-nuclear-agreement.html>

3. Ilan Goldenberg Robert, D. Kaplan, "The Geopolitics of the Iran Nuclear Deal," *The National Interest*, 7 Mayıs 2015, <http://nationalinterest.org/feature/the-geopolitics-the-iran-nuclear-deal-12827>

4. Gary Samore der., "Decoding the Iran Nuclear Deal", *Belfer Center for Science and International Affairs*, (Cambridge: 2015), <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/Decoding%20the%20Iran%20Nuclear%20Deal.pdf>

li yöntemlerle silah üretme süresi bir yıl gibi bir zamana çıkartılmış olmaktadır. Yani İran bu anlaşmayı kabul ettiğinde BM denetçileri İran'ı sürekli denetim altında tutacaklar ve İran denetçilerle işbirliğinden bir şekilde vazgeçerse uluslararası kamuoyunun müdahil olmak ve İran'ı tekrar işbirliğine zorlamak için bir yıl gibi bir zamanı olacak. Dolayısıyla İran anlaşmayı rafa kaldırırsa, BM'nin İran'ı nükleer silah üretmeden engellemek için yeterli bir süresi olacağı varsayılıyor.

Buna karşılık anlaşma tam anlamıyla yürürlüğe girdiğinde İran üzerinde uygulanan uluslararası ambargolar kaldırılacak. İran'ı ekonomik anlamda oldukça zor durumda bıraktığını bildiğimiz ve ülkede sürekli devalüasyona neden olan ekonomik ambargolar ve yalnızlaştırma politikası sona erecek. Aynı zamanda İran'ın, Suriye, Yemen ve Ortadoğu'nun diğer coğrafyalarında da oldukça maliyetli bir yayılmacılığın peşinden koştuğu da düşünülecek olursa anlaşmaya varmaktan başka pek bir seçeneği kalmadığı da düşünülebilir. Bu şartlar İran'ı bir ateşkese razı ederken, Amerika öncülüğündeki koalisyona ise İran'a geri adım attırmak ve özellikle ileriki dönemlerde daha başarılı bir anlaşma sağlamak için zaman kazandırıyor.

Görülebileceği gibi bu, meselenin tamamıyla halledildiği anlamına gelmiyor. Aksine İran'ın nükleer silah üretimi sorununun başka bir bahara ertelenmesi anlamına geliyor. Dolayısıyla da konu üzerinde iki farklı kanaat biçimi ortaya çıkıyor. Bazıları, başta Obama hükümeti, bu anlaşmanın iyi bir anlaşma olduğunu çünkü bugün uluslararası toplumun nükleer silahlar konusunda dünden daha iyi bir konumda olduğunu ve zaman kazanmanın önemli bir kazanç olduğunu düşünüyor. Diğer tarafta, başta İsrail gibi, bazı şahinler bu anlaşmanın aslında hiçbir kazanç getirmediğini, aksine İran üzerindeki baskı ve ambargoları kaldırarak İran'ı rahatlattığını, dolayısıyla da bugünün dünden daha tehlikeli olduğunu düşünüyor.

KAZANAN TARAF KİM?

Yukarıda teknik detaylara gidilmeden yapılan özetten hareketle kimin kazanıp kimin kaybettiğine bir cevap ararsak, aslında her türlü uzlaşmada olduğu gibi net bir kazanan ya da kaybedenden bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca çeşitli hükümler oluştururken, anlaşmanın henüz nihai sonuca ulaşmadığını da akılda tutmak gerek. Aslında uzlaşmanın mantığı da biraz budur. Her iki taraf da tek başına kazanabileceğini öngörüyor olsaydı, zaten böyle bir anlaşma ortaya çıkmaz, taraflar kendi pozisyonlarından taviz vermezlerdi. Ancak yine de daha derine bakılacak olursa, kısa ve orta vadede Batılı güçlerin en azından kendi belirledikleri hedeflere ulaştıkları, fakat uzun vadede ise İran'ı rahatlatarak bir sonucun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan İran çok yaklaştığı nükleer güç olma hedefinden kısa ve orta vadede uzaklaştırılmış oldu. Ancak bu süreç içerisinde çok bunalmış olan İran'ın nefes alabileceği düşünüldüğünde, bu kaybın İran için çok büyük bir kayıp olmadığı da iddia edilebilir. Bu süre zarfında kendini toparlayabilen ve diğer cephelere odaklanabilecek olan İran özellikle nükleer enerji üretiminde edindiği beceriyi her zaman materyale çevirebilme kabiliyetine ulaştığından, uzun vadede zararın büyük olmadığı düşünülebilir. Özellikle Amerika'nın uzun vadeli bir planı olmadığı da düşünülecek olursa, İran'ın büyük hedefine ulaşmada önemli bir yara almadığı söylenebilir. Zira Amerikan yönetimi zaman kazanmak konusunda oldukça net olmasına karşın, kazandığı bu zaman zarfında ne yapacağı konusunda pek net değil. Amerikalıların konuyla ilgili olarak bir plandan ziyade temennilerinin olduğu ortada. İran'da uzun süredir gerçekleşmesi beklenen fakat bir türlü gerçekleşmeyen rejim değişimine bel bağlamak bir plan gibi gözükmemektedir. Fakat özellikle BM denetçilerinin İran'ın üzerinde sürekli bir denetim mekanizması olarak tutulmasının uzun vadede İran'ın manevra kabiliyetini çok büyük oranda

kısıtlayacağı ve İran'ı sınırlandırmak için kullanılabileceği düşünüldüğünde İran tarafının uzun vadede dahi çok zorlanacağı ortaya çıkacaktır.

Bu iddiaları biraz açmak gerek. Bu uzlaşıdan kısa ve orta vadede neden Amerika'nın, uzun vadede ise neden İran'ın kazançlı çıkabileceğini anlamlandırabilmek ve bir bütün olarak değerlendirildiğinde İran'ın stratejik otonomisini nasıl kısıtlayabileceğini görebilmek için bu iki tarafın kısa ve uzun vadeli hesaplarını tek tek ele almak ve biraz daha ayrıntılı bir değerlendirme yapmak gerekir.

Kısa ve Orta Vadede Amerikan Kazancı

İlk olarak, Amerika için aslında bu uzlaşım tam bir başarı olarak görülebilir. Obama yönetiminin hem Ortadoğu'ya yönelik, hem de İran'ın nükleer enerji üretimine yönelik öncelikli olarak hedeflerine tam da kendi yöntemleriyle ulaştığını söylemek abartılı olmayacaktır. Obama yönetimi başından beri hem Ortadoğu hem de İran'ın nükleer enerji üretimi konularında yumuşak diplomatik yöntemlerle önleyici diplomatik hedeflerine ulaşmayı planlıyordu. Nükleer anlaşma da bu çerçevede atılmış birçok adımdan bir tanesidir.

Obama iktidara geldiği günden beri Amerika'nın Ortadoğu'daki angajmanlarından uzaklaşmanın ve Ortadoğu'da meydana gelebilecek dönüşümlerde uzaktan öncülük rolü oynamanın yollarını arıyordu. Bu anlamda nükleer silahlara sahip İran, Amerikan hedefleri için bölgedeki güç dengesini bozacak en önemli ihtimal durumundaydı. Dolayısıyla böyle bir dönüşümün Washington tarafından bir şekilde engellenmesi gerekiyordu.

İran'ın bu hedefe çok da uzak olmadığı düşünülecek olursa, derhal adım atmak ve sonuç üreten eylemlere girişmek şarttı. Sonuç üretmek için ise Amerika'nın önünde iki seçenek vardı. Birincisi askeri müdahale, ikincisi ise zorlayıcı diplomasiydi. Bu iki seçenek söz konusu olduğunda hemen her uluslararası aktör için pek tabii ki ikinci seçenek tercihe şayandır. Hem askeri hem ekonomik anlamda çok daha maliyetsiz bir

şekilde rakibinin davranışlarını değiştirmeye zorlamak/razı etmek her devletin ilk tercihidir. Dolayısıyla Amerika için de bu yol daha fazla tercih edilebilirdi. İlâveten, Obama yönetiminin bunu yalnızca bir tercih değil, aynı zamanda bir stratejik zorunluluk olarak görmesi nedeniyle Amerika bu seçeneğe çok daha fazla eğilimliydi. Fakat bu seçenek doğal birinci tercih olmasına rağmen, en az işleyen ve en zor tercih olarak bilinir. Askeri yöntemlere başvurmadan güç uygulamaya çalışmayı her devlet ister, fakat çok az devlet çok az örnekte bunu başarabilir. Özellikle nükleer enerji gibi hayati bir konuda zorlayıcılığın işleyişinin ne derece sorunlu olduğu hep dile getirilir.⁵ Buna örnek olarak da Vietnam, Kosova ve Körfez Sa-

Obama yönetimi başından beri hem Ortadoğu hem de İran'ın nükleer enerji üretimi konularında yumuşak diplomatik yöntemlerle önleyici diplomatik hedeflerine ulaşmayı planlıyordu.

vaşı gibi örnekler verilir. Amerika gibi çok güçlü bir aktörün görece çok zayıf bir başka aktörü şiddet kullanmadan hizaya getiremeyeceği konusu bu tür örnekler üzerinden işlenir. Ekonomik ve diplomatik baskılar eğer Saddam Hüseyin'i Kuveyt'ten çıkarmak için yeterli olmadıysa, İran gibi bir devleti nükleer enerji konusunda şiddet kullanmadan geri adım atmaya mecbur etmek çok daha zordur. Nitekim böyle de oldu. Bunca zamandır ekonomik ve diplomatik ambargolar için bastıran Obama hükümetine karşı yoğun eleştiriler yöneltildi ve Amerika'nın bu baskılarının özellikle petrol ve doğalgaz zengini ve ideolojik bağlılığı çok yoğun olduğu varsayılan İran'da

5. Thomas C. Schelling, *Arms and Influence*, (Yale University Press, New Haven: 1966).

işe yaramayacağı iddiası belli çevrelerde sık sık dile getirildi. Tarihi zorlayıcılık örneklerine bakıldığında gerçekten bu seçeneğin işleminin zor olduğuna dair birçok delil bulunabilir. Fakat Obama yönetimi bu yaklaşımını ısrarla korudu. Özellikle 2012 yılı itibarıyla yoğunlaştırdığı baskı İran'da ağır hasarlara neden oldu. Finansal alanda bankacılık sistemleri üzerine getirilen ağır denetlemeler İran ekonomisini kısıkaca aldı. Arka arkaya devalüasyonlarla sarsılan İran ekonomisi ciddi buhranlardan geçti. Bazı tahminlere göre bu ekonomik sorunlar 2011'den itibaren İran'ın aylık petrol kazançlarının yarısını götürdü.⁶ Bir de bunun üzerine eklenen petrol fiyatlarındaki ani düşüşler İran'ı daha da zor durumda bıraktı. Aynı tarihte İran'ın güvenlik maliyetleri de çok arttı.⁷ Bugün İran, Suriye'den Yemen'e kadar birçok coğrafyada pek çok sayıda aktöre karşı vekalet savaşları yürütüyor. Bu savaşlar zaten ağır kayıp yaşayan İran ekonomisinde yeni delikler açtı. Belki bir gün bu vekalet savaşlarının İran

ma yönetiminin kendisine belirlediği bir hedefe tam da kendisinin kullanmak istediği bir yöntemle ulaştığını söyleyebiliriz. Bu anlamda anlaşma Amerika'nın beklediğine uygun bir yapıda gerçekleşti. En merkezi Amerikan talepleri uzlaşma metninde başarıyla karşılanmış durumda. Silah denetçilerine sınırsız özgürlük ve İran'ın kaçak nükleer silah üretimi için bir yıllık sürenin arkasına itilmesi en önemli hedeflerdi ve Obama tek kurşun sıkmadan bu hedefe ulaştı.

Amerika'nın tüm bu hedeflerine ulaşırken tek taraflı bir diplomasi değil, çok taraflı bir müzakere yöntemini izlemesi ve bunu yönlendirebilme başarısı göstermiş olması da Amerika'nın kazançlar hanesine yazılabilir.⁸ Amerika özellikle Bush yönetimi esnasında izlediği tek taraflı diplomasi nedeniyle ciddi eleştirilere uğruyor ve ağır itibar kaybına maruz kalıyordu. Obama yönetimi bunun tam aksine, neredeyse tüm dış politika hedeflerinde çok taraflı diplomatik yöntemleri devreye sokmakla kalmadı, çok taraflı görüşmelerdeki katılımcı sayısı nedeniyle doğabilecek kakofoniye de başarılı bir şekilde bertaraf ederek, kendi hedeflerini kurnaz biçimde dayatmanın yollarını buldu. Böyle olunca Amerika hedeflerine ulaşması için Çin'in, Rusya'nın ve diğer aktörlerin de içinde bulunduğu konsorsiyumların desteğini elde etmiş oldu. Dolayısıyla Amerika bu anlaşmanın çok taraflı bir anlaşma olması sayesinde kendisine yöneltilebilecek tüm eleştirilerin de önüne geçmiş oldu. İran üzerinde tek taraflı tehdit veya askeri yöntemlerle elde edebileceği aynı sonuç Amerika için bu kadar kıymetli olmazdı. Muhtemelen Amerikalıların önderlik edeceği silah denetçileri BM adına Amerika için İran'ı denetleyen bir kurum haline dönüşürse, kimse bu durumda Amerika'yı tek sorumlu olarak suçlayamaz.

Amerika, askeri operasyon gibi yüksek bir maliyet ödemedi İran'a nükleer enerji üretimi konusunda geri adım attı.

ekonomisinde neye tekabül ettiği tahmini yapılabilir ancak henüz elimizde böyle bir rakam yok. Fakat bilinen bir gerçek var ki, o da İran'ın kovasının farklı yerlerden patlak verdiği ve suyun birçok yerden sızdığı.

Nükleer enerjide ne kadar yol kat ederse etsin, İran için Amerika ile masaya oturmadan başka çare kalmadı. Bu açıdan bakıldığında Oba-

6. Timothy Gardner, "Iran's Oil Revenues Drop 58 Percent Since 2011 as Sanctions Bite", *U.S. Reuters*, 30 Ağustos 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/08/30/us-usa-iran-sanctions-idUSBRE97T0S220130830>

7. Ilan Goldenberg, Robert D. Kaplan, "The Geopolitics of the Iran Nuclear Deal," *The National Interest*, 7 Mayıs 2015, <http://nationalinterest.org/feature/the-geopolitics-the-iran-nuclear-deal-12827>

8. Rick Gladstone, "France Rejects Iran Leader's Ban on Unlimited Nuclear Inspections," *The New York Times*, 27 Mayıs 2015; http://www.nytimes.com/2015/05/28/world/middleeast/france-rejects-iran-leaders-ban-on-unlimited-nuclear-inspections.html?_r=0

Kısaca söylemek gerekirse, Amerika çok önemli gördüğü şu sonuçları elde etmiş oldu: İran'ın nükleer enerji üretimini dondurmamakla kalmadı, İran'a geri adım dahi attırdı. Bunun için askeri operasyonlar gibi yüksek bir fiyat ödemedi. Uluslararası çok taraflılık ilkesini devreye sokarak bu sonucu uluslararası kurumlar aracılığıyla halletti ve meşruiyet kazandırdı. BM silah denetçileri aracılığıyla İran'ı sadece nükleer silahlar alanında değil, diğer tüm alanlarda sıkıştırmak ve kontrol etmek için uzun vadeli bir araç kazandı.

Uzun Vadede İran'ın Kazancı

Amerikan tarafının anlaşmadan elde ettiklerini alt alta yazınca İran tarafının ağır kayıplar verdiği gibi bir resim ortaya çıkabilir. Ancak her müzakere sürecinde olduğu gibi bu müzakerede de kazanç tek taraflı olmadı. İran da belli başlı beklentileri konusunda kazanımlar elde etti. Aslında İran yönetimi de bu kazanımlara inanmamış olsaydı böyle bir uzlaşya varmazdı. Esasen İran bu anlaşmayı bir zafer gibi sunmaktan da geri durmayacaktır. Bu sunuşun bir kısmının gerçeklik payı olmasına rağmen bir kısmının da abartılı bir propaganda olduğunu kabul etmek gerek.

İran'ın bir tercih olmaktan daha ziyade imzalamak zorunda kaldığı anlaşma bahsi geçen süre göz önünde bulundurulduğunda İran'ı kısa ve orta vadede ciddi anlamda zarara uğratan bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Fakat bu ateşkes anlaşmasına imza koyan İran yönetimi kısa ve orta vadede nefes almaya ihtiyacı olduğunu düşünmekte ve uzun vadede ise bu zamana kadar elde ettiği nükleer beceriyi bir gün mutlaka kullanabileceğini varsaymaktadır. Bu hikayenin ciddi bir gerçeklik payı var ve bu bağlamda İran'ın uzun vadede kârlı çıktığı düşünülebilir çünkü nükleer enerji üretiminin en önemli kaynaklarından olan nükleer enerji bilgisi artık İran'da mevcut ve özellikle Amerikalıların elinde İran'ı engelleyebilecek bir plan henüz yok. Böylesi bir düşüncenin aslında oldukça sağlıklı temellere oturduğu, hem am-

pirik örneklerce desteklendiği hem de nükleer silah üretimine dair temel teorik varsayımlarla oldukça uyumlu olduğu söylenebilir.

Konuya önceki örnekler üzerinden bakılacak olursa ve bu sürecin de benzer sonuçlar üreteceği varsayılırsa, Washington'un uzun vadede iyimser olmak için fazla göstergesi olduğu söylenemez. Bu zamana kadar nükleer müzakerelerin bu şekilde devam ettirildiği örneklerin neredeyse tamamında baskıya uğrayan devlet nükleer silah üretiminde başarılı oldu. Bunun tek aksi örneği olarak Libya gösterilebilir. Ancak Libya örneğinde Irak Savaşı sonrası şartların etkisi düşünüldüğünde, aslında Libya'yı caydıran etkinin uluslararası diplomatik ve ekonomik baskı değil, Bush yönetimi ile savaşmak zorunda kalma ihtimali olduğu görülecektir. Irak'a saldıran Bush yönetimi kitlesel silahlarının üretimi konusunda askeri tedbirlere başvuracağı imajını verdiğinde sürecin henüz çok başında olan Libya, aynı muameleyle karşı karşıya olma ihtimalini oldukça yüksek bir ihtimal olarak gördü. Fakat İran'ın nükleer enerji üretiminde geldiği noktaya bakılacak olursa, Libya örneğinden çok daha ötede olduğu görülecektir. Libya örneği oldukça farklı bir örnek olduğundan İran'ın durdurulabileceği fikrini savunmak için yeterli kanıt sunmaz. Bu bakımdan Pakistan ve Kuzey Kore gibi örnekler daha fazla benzerlik sunar ve bu benzer örnekler üzerinden gidildiğinde İran'ın nükleer silah üretiminde uzun vadede başarıyı yakalayabileceği iddiası desteklenebilir.

Baskılar Kuzey Kore örneğinde işe yaramamıştı. Özellikle Kuzey Kore'nin dünya piyasalarına uzak bir aktör oluşu diplomatik ve ekonomik baskılara direnebilme kabiliyetini artırıyor. İran her ne kadar Kuzey Kore kadar tecrit edilmiş bir ülke olmasa da, bu anlamda Kuzey Kore'ye oldukça benzediği düşünülebilir. Her ne kadar petrol fiyatlarındaki düşüş İran'ı ekonomik anlamda ciddi şekilde yaralamış olsa ve ülkede defalarca ortaya çıkan devalüasyon

İran ekonomisini zor durumda bıraksa da, Batılıların beklediği anlamda siyasi ve sosyal sonuçlar ürettiğini söylemek mümkün değil. Ekonomik ve diplomatik baskılar İran'da ne bir siyasi düzensizlik ne de sosyal bir hareketlilik yarattı. Batılı başkentler her zamanki gibi ekonomik sıkıntıların İran'a devrim getirilebileceğine dair geçersiz varsayımlarından hareket etmeye devam ederse, İran'da yine başarısız olmaları kuvvetle muhtemel. Tam tersi şekilde İran üzerinde uygulanan bu baskıların özellikle nükleer enerji konusu olduğunda bir sosyal ayırım değil, siyasi ve sosyal bütünlük yarattığı bile söylenebilir.

Nükleer silah geliştiren diğer ülke örneklerine de bakıldığında durum Washington için pek parlak değil. Fransa, Hindistan ve özellikle Pakistan gibi örneklerin her biri Amerikan tarafının kuvvetli itirazlarına rağmen nükleer silah üretiminde başarılı oldu. Aslında uzun vadede İran'ın da aynı başarıyı yakalayamaması daha büyük sürpriz olur. İran'a yönelik baskının Pakistan hariç diğer ülkelere bu düzeyde yapılmadığı düşünülebilir ancak İran'ın diğer ülkelere oranla uluslararası düzende daha mesafeli olmasının İran'a avantaj sağladığı bile söylenebilir.

Konuya eğer nükleer enerji üretiminin teorik varsayımları üzerinden bakılacak olursa, yine benzer bir resim karşımıza çıkar. Bu durumda bir ülke neden nükleer silah ister veya neden nükleer silah istemekten vazgeçer sorularına üretilen cevaplara bakmak gerekir. Bu sorulara farklı çerçevelerden farklı yanıtlar vermek mümkündür ancak en kaba haliyle şu iki cevap kaçınılmaz şekilde karşımıza çıkar: Birincisi, nükleer silahlar en iyi savunma aracıdır. İkincisi özellikle nükleer şemsiyenin koruma kalkını altında olmayan ülkeler nükleer silah üretimi hedefinden vazgeçmeyeceklerdir. İran asıl itibarıyla bu iki unsuru da üzerinde taşıyan en güzel örneklerden biridir. İran hiçbir müttefikinin nükleer şemsiyesi altında değildir ve kendini güvende hissetmemektedir. Tam tersine Amerika gibi son derece bozuk ilişkilere

sahip olduğu bir süper gücün sürekli tehdidi altında kendisini zayıf hissetmektedir ve kendisini hiçbir müttefiki tarafından korunabilir görmemektedir. İran'ın 30 yıllık nükleer enerji çabasının özellikle 2003 Irak Savaşı'yla hız kazandığı düşünülecek olursa, aslında İran'ın varlığını sürdürmesinin tek kaynağı olarak nükleer silahları gördüğü belli olur. Diğer taraftan Ortadoğu'da İsrail'in nükleer silah sahibi olduğu artık sır değil. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde İran'ın nükleer silah konusunda ısrarcı olacağını tahmin etmek mümkün. Bu şartlardan hiçbiri değişmediği müddetçe, İran nükleer silah arayışına devam edecektir.

Aslında İran'ın kaybeden taraf ve Batılı ülkelerin kazanan taraf olduğunu düşünenlerin en sık başvurdukları iddia İran'ın geri adım atmak zorunda kalmasıdır. Bu iddiayı dile getirip uzlaşmayı Amerika için bir başarı olarak görenler genel itibarıyla, İran'ın bu zamana kadarki uzlaşmaz tutumuna bakarak ve Batılı devletlerin İran rejimi üzerinde baskı unsuru oluşturabilecek çok da fazla araca sahip olmadığından hareket ederek, zaman kazanmanın ve İran'a geri adım attırmanın diplomatik bir başarı olduğunu düşünmektedirler. Bu iddianın tasvirsel anlamda haklılık payı olmasına karşın aslında somut sonuçlar üretmek açısından oldukça zayıf bir iddia olduğunu da dile getirmek gerekir. Bu tür diplomatik anlaşmalarda rakibe geri adım attırmak prestijli bir sonuç olarak görülebilir ancak prestij somut karşılığı olan bir durum değildir. İran da bu durumu bir prestij kaybı olarak görebilir ve zaten bu nedenle de aslında anlaşmanın kendileri açısından bir zafer olduğunu sürekli vurgulamak istemeleri de anlaşılabilir bir durumdur. Batılı ülkeler de uzun zaman sonra İran'da zorlayıcı bir diplomatik başarı elde edildiğini düşünebilirler. Fakat diğer taraftan rakibin geri adım atması mutlaka kazanç elde edileceği anlamına gelmez. Bu tür mücadeleler prestijle kazanılmaz ve daha ziyade somut sonuçlara odaklanmak gerekir.

Böylesi bir aşamanın ileride somut sonuçlar doğurmak için birinci adım olduğunu düşü-

nenler de pek tabii ki olabilir. Zaten bu görüşü dile getirenler; şu an somut sonuç elde etmek için yeterli zaman olmadığını, fakat on veya on beş yıllık bir zaman diliminin birçok şeye gebe olduğunu ve İran'da özellikle gerçekleşebilecek bir rejim değişikliğinin oldukça somut başarılar üretebileceğini, dolayısıyla da sorunun ertelenmiş olmasının ertelenmemiş olmasından daha iyi bir sonuç olduğunu düşünmekte. ⁹ Fakat sonuç üretileceği varsayılan bu süre zarfında da Batılı ülkelerin herhangi bir zorlayıcı araç stratejisine sahip olmadıkları da ortada. İran'a yönelik mevcut ambargoların uygulanabilmesi ve Batı kamuoyları ve diğer devletlerin bu ambargolara ikna edilmelerinin ne kadar zamana ve çabaya mâl olduğu ile özellikle İran rejiminin kendini defalarca ispatlamış olan dayanıklılığı düşülecek olursa böyle bir iyimserliğe kapılmak için yeterli sebebin olmadığı görülecektir. Özellikle on yıllık süre zarfında Batılı firmaların bugün yatırıma çok ihtiyacı olan İran'a akmaya başlayacaklarını biliyoruz. İran'da bu tür ekonomik görüşmelerin şimdiden hız kazandığı bir sır değil. On yıl boyunca İran'a yatırım yapan firmaların yeniden bir ambargo ihtimalinde Amerikan kısıtlamalarına ne kadar kısa sürede yanıt vereceğini bilmiyoruz ama en azından bir öncekinden daha uzun bir zaman alabileceğini tahmin edebiliriz. Diğer taraftan İran rejiminin yıkılmasına bel bağlamış olmak başta Amerika olmak üzere Batılı devletlerin başka bir planının olmadığını da göstergesi. Defalarca test edilmiş ve başarısızlığa uğramış bu ihtimalin neden işe yarayacağına dair elde destekleyici hiçbir unsur yok.

Fakat yine de Washington bu anlaşmanın bir önceki durumdan daha iyi bir seçenek olduğunun farkında. Mayıs ayı içerisinde alınan karara göre Amerikan Senatosu Obama yönetimini müzakerelerde tam yetki ile donattı. Dola-

yısıyla işbirliği için gerekli alt yapı hazırlanmış durumda. Washington bu çerçevede karşı tarafa olumlu bir sinyal gönderme yolunu tercih etti. Genelde bu tür Kongre kartını saklamasıyla bilinen Amerikan yönetimi bu sefer anlaşmaya istekli olduğunu göstermek adına Kongre desteğini önceden aldı. Böylesi bir tavır, müzakerelerdeki aldatılma ihtimalini bertaraf ederek karşı tarafın aydınlatılması ve güven tesisi için önemlidir. Eğer bir müzakerede Amerikan yönetimi böylesi bir açıklıkla hareket ediyorsa bu, Amerikan yönetiminin işbirliğini istediğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu çerçevede, görüşmenin Amerikan tarafı büyük oranda halledilmiş durumda ve Amerika'nın memnuniyetle bu anlaşmayı kabul edeceği ve işbirliğine gireceği izlenimini uyandırmakta.

Bu anlaşmayı imzalayan İran yönetimi kısa ve orta vadede nefes almaya ihtiyacının olduğunu düşünmekte ve uzun vadede ise bu zamana kadar elde ettiği nükleer beceriyi bir gün mutlaka kullanabileceğini varsaymaktadır.

Özetle söylemek gerekirse, birçok alanda sıkışmış olan İran, bu müzakereler yoluyla kendisine nefes alacak zaman dilimini satın almış durumda. Nükleer yayılma tarihine bakıldığında ve nükleer silahlanma üzerine yapılan teorik değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda İranlılar bu anlaşmadan uzun vadede kârlı çıkacaklarının hesabını yapmaktadır ve bu hesap büyük oranda doğru bir hesap gibi görünmektedir. Bir sonraki bölüm bu hesabın tutup tutmayacağı üzerinden, bir genel değerlendirmeye tabi tutulduğunda anlaşmanın ne tür sonuçlar üreteceğini değerlendirecektir. Bu noktada uzun vadeli hesap yapanın mı yoksa kısa vadeli hesap yapanın mı kazanacağı meselesi ele alınacaktır.

9. Alireza Nader, "RAND Experts Q&A on the Iran Nuclear Framework," 6 Nisan 2015, <http://www.rand.org/blog/2015/04/rand-experts-qa-on-the-iran-nuclear-framework.html>

UZLAŞININ KÖKENİ VE SONUÇLARI

Buradan Nereye: Uzun Vadede Hepimiz Ölüyüz

Uzun vadeli kârın daha önemli olduğu fikri ve dolayısıyla İran'ın başarılı bir anlaşma elde ettiği izlenimi kendine kolayca taraftar bulabilir. Sonuçta bahsi geçen nükleer enerji konusu da uzun vadeli hesaplar yapılması gereken bir konu olarak görülebilir. Bu çerçevede eğer İran uzun vadeli kazançlı çıkıyorsa ve bir gün nükleer silah üretimine erişebilecekse toplamda kazançlı çıkan İran'dır demek oldukça mantıklı bir zemine oturuyor. Fakat iç tutarlılığı bulunan bu mantığın

Uzun vadede Amerika'nın silah denetçileri vasıtasıyla İran'ı sadece nükleer silah yapımında değil, diğer tüm alanlarda doğrudan veya dolaylı olarak kontrol altında tutabilme ihtimali, İran'ın nükleer silaha ulaşabilmesi ihtimalinden daha yüksektir.

dış geçerliliği olduğunu söylemek pek mümkün değil. Özellikle uluslararası ilişkilerin kendine has özellikleri nedeniyle uzun vadeli kazanç hesaplamalarının iyi hesaplamalar olmadığını bilmek gerek. Çünkü uzun vade uluslararası ilişkiler için çok uzundur ve uzun vadede kimin yönlendirici olacağı belli değildir. Bu açıdan ele alındığında devletler maalesef uzun vadeli hesaplara dayalı adımlar atamazlar. Keynes'in meşhur ifadesiyle; uzun vadede hepimiz ölüyoruz.

Bugün geri adım atmak zorunda kalan İran'ın yarın aynı sorunu yaşamayacağını bir garantisi yoktur ve uzun vade hesaplamaları rasyonel olmaktan ziyade temennilerle ilgilidir. İkinci olarak uzun vadeli hesaplar muğlaktır ve bugün bir tarafın lehine gibi duran süre aslında bağlamın

değişimi veya sürekliliği ile bambaşka bir hal alabilir. Asıl olan sürenin kendisi değil sürenin nasıl kullanıldığıdır. Bu açıdan da değerlendirildiğinde uzun vadede Amerika'nın silah denetçileri vasıtasıyla İran'ı sadece nükleer silah yapımında değil, diğer tüm alanlarda doğrudan veya dolaylı olarak kontrol altında tutabilme ihtimali, İran'ın nükleer silaha ulaşabilmesi ihtimalinden daha yüksektir. Bu iki nokta nedeniyle bir bütün halinde ele alındığında İran'ın bu anlaşmada kazancının Amerika'ya oranla daha az olduğu sonucuna varılabilir.

Bu iki konu tek tek ele alınacak olursa, ilk olarak uzun vadeli hesapların uluslararası ilişkilerdeki yerini düşünmek gerek. Nükleer enerji müzakereci gibi işbirliği örneklerinde uzun vadeli hesaplar yapmanın daha avantajlı sonuçlar doğuracağını düşünmek yaygın bir kanıdır. Özellikle liberal kurumsalcı anlayışa göre devletler kısa vadeli hesaplar yapacak kadar kör değildir ve rasyonel bir mantıklı uzun hesaplar yaparlar. Çünkü uzun vadenin her zaman kazançlı olduğunu düşünürler. "Geleceğin gölgesi" bugün alınan kararların üzerindedir ve geleceğe bakılarak hareket edildiğinde kazançlı çıkılacağı düşünülür. Bunu açıklamaya çalışan uzmanlar işbirliğinin uzun vadede kârlı olduğunu düşünürler. Fakat aslında bu hesap devletlerin birbirine benzer farklı örneklerde tekrar tekrar karar almaları mantığına dayanmaktadır. Halbuki uluslararası ilişkiler maalesef uzun vadeli hesaplamalara pek zemin bırakmamaktadır. Özellikle nükleer enerji gibi konular hayatiyeti nedeniyle karar alan tarafa fazla seçenek sunmamaktadır. Bugün elde edilemeyen bir sonucun ileride elde edilebileceğine dair bir garanti mevcut değildir. Ve özellikle yarının İran için bugünden daha iyi olacağına dair bir sonuç da çıkarılamaz. Uzun vadede uluslararası sistemde İran lehine büyük bir dönüşüm olmadığı müddetçe İran'ın nasıl olup da daha avantajlı bir konuma geçebileceği cevaplanamaz bir soru olarak durmaktadır.

Zaman, gücünün aleyhine çalışmadığı müddetçe işe yarar bir araç olarak görülemez. On veya on beş yıllık bir süre zarfında da hem küresel hem

de bölgesel düzlemde İran lehine büyük dönüşümler olacağını varsaymak İranlılar için gereksiz bir varsayım olacaktır. Ayrıca zaman çift taraflı işlemektedir. Zaman içerisinde Amerikalılar İran'a karşı başka stratejiler geliştirebilme şansına sahip olacaklardır. Son olarak Amerika diğer seçeneklerin hiçbirini tüketmiş değil. On veya on beş yıllık süre zarfında Amerikalıların bu zamana kadar ele aldıkları her türlü stratejiyi tekrar ele alma imkanları olacaktır. Ekonomik ambargolardan, uluslararası yalnızlaştırmaya, petrol fiyatlarının spekülasyonundan İran'ın içişlerine müdahaleye, bölgesel dengelerde İran'ın vekalet savaşlarına çekilmesinden, İran'ın vurulmasına kadar tüm seçenekler bu süre zarfında hep masada olmaya devam edecek. Dolayısıyla zamanın kaçınılmaz biçimde İran lehine işlediğini varsaymak için bir neden yok. Aslında İran yönetimi de muhtemelen bu durumun farkındadır fakat en azından siyasal propaganda adına zaman kazanmanın değerini abartmak istemektedir. Fakat eğer İran'ın seçme şansı olsaydı kısa vadeli kazancını muhtemelen uzun vadeli kazancına bile tercih edebilirdi.

Bu sürenin İran'ın lehine olduğuna dair kanaati besleyen bir başka gerekçe ise denetleme sürecinde yaşanabilecek sorunlarla ilgilidir. Özellikle İran'ın bu tür süreçlerdeki diplomatik sicilinden hareket eden yorumlar ortaya çıkabilir.¹⁰ Ve bu anlayışa göre İran silah denetçilerine razı olmaktadır fakat bu silah denetçilerini engellenin yollarını bulabilir ve uluslararası kamuoyunu bir şekilde oyalayabilir.¹¹ Bu hikaye kısmen doğrudur. Hem diğer nükleer örneklerine bakıldığında, hem de İran'ın kendi diplomatik siciline bakıldığında bu konuda BM denetçilerinin iyimser olmak için yeterli kanıtı mevcut değil.

10. "İran ayrıntılar üzerinden anlaşmayı zora sokabilir" görüşü için bkz: Ray Takeyh, "How Iran Can Game the Deal?" *Politico Magazine*, 3 Nisan 2015, <http://www.politico.com/magazine/story/2015/04/iran-deal-flaws-116655.html#ixzz3WGFgIfRc>

11. Richard N. Haass, "The Future of the Iran Nuclear Deal," *Project Syndicate*, 3 Nisan 2015, <http://www.project-syndicate.org/commentary/iran-nuclear-deal-concerns-by-richard-n--haass-2015-04#WklU2dq1F6YrIYu.99>

Fakat bu tür analizler sadece İran'a odaklandığından tek taraflı okumalar haline dönüşebilir. İran'ın bu tür manevralarda oldukça mahir olduğu bilinen bir veri. Hatta biraz da basmakalıp bir ifade. Bu tür basmakalıp ifadeler bazen analizi ezbere dönüştürebilir. Böylesi bir ezberden sıyrılp tekrar bakılacak olursa bu denetleme sürecinin de iki boyutlu olduğu ortaya çıkar. Aslında denetleme süreci bu müzakerelerin bir devamı ve hatta bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda İran'ı resmi müzakerelere sokan sebeplerin denetlemeler sürecinde işlemeyeceğini ve İran'ın denetlemeleri zora sokabileceğini düşünmek çok yerinde değil.

Bahsi geçen denetleme süreçleri oldukça sıkı müzakere edilerek ve boşluk kabul etmeyecek şekilde hazırlanmakta. Her ne kadar eylem düzleminde boşluklar ortaya çıkabilir olmasına rağmen, kağıt üzerinde bile İran için oldukça can sıkıcı olduğunu ve Amerikalılar için ise beklidiklerinden daha iyi olduğunu söylemek lazım.¹² Uygulamada yaşanacak olan boşluklara gelirsek, İran için durumun yine pek iç açıcı olduğunu söylemek mümkün değil. Sahada doldurulması muhtemel boşlukları Amerikalılar da doldurmaktan çekinmeyecek fakat İran'a dair basmakalıp uzlaşmazlık etiketini kullanmaya devam ederek bu konuda İran'ı suçlamaya devam edecektir. Fakat bu denetim işi zaman içinde İran'ın birçok egemenlik alanına müdahale anlamına gelebilir. Amerikan tarafı çok basit bir şekilde kontrollü krizler üreterek İran'ın denetimden kaçındığı bilgisini Batı'da yayabilme ve bu çerçevede İran'ı nükleer ve hatta diğer alanlarda kontrol edebilme imkanına kavuşmuş olacak. Aslında bu denetleme süreci tam da Obama yönetiminin İran gibi bir ülkeye getirmek istediği bir yöntem olarak görülebilir. Obama uluslararası krizlere doğrudan müdahale yerine diplomatik araçlar ve uluslararası kurumlar aracılığıyla sınırlandırma

12. Alireza Nader, "RAND Experts Q&A on the Iran Nuclear Framework," <http://www.rand.org/blog/2015/04/rand-experts-qa-on-the-iran-nuclear-framework.html>

stratejisini burada da uygulamaya koyma gayretindeydi. Bu bakımdan silah denetimine açık bir İran klasik sınırlandırma stratejisine tabi hale getirilmiş olur. Çevreleme stratejisi, Sovyetler Birliği ve Irak gibi örnekler göz önüne alındığında Amerikalılar tarafından oldukça tercih edilebilir bir yöntemdir. Doksanlı yıllarda Irak'a uygulanan sınırlandırma kadar olmasa da bu denetim süreci bir çeşit sınırlandırma olarak görülebilir. İran, kendi egemenlik alanına her zaman burununu sokabilecek ve Amerika'nın önderlik ettiği bir organa maruz kalacak. Bunun Amerikan tarafınca bir manivela haline getirilmeyeceğini beklemek gereksiz bir iyimserlik olur.

Bölgede İran'ın yatırım için bir cazibe merkezi haline dönüşmesi ihtimalini de abartmamak gerekir. Uzun süreli ambargoların ortadan kalktığını düşünecek olursak yakın zamanda İran'a ekonomik yatırımların ve ticaretin artacağı öngörülebilir. Ama özellikle Amerika'nın İran'la çok sıkı ilişkilere girmesini beklemek anlamsız. Amerika bölgede Suudi Arabistan ve İsrail gibi müttefiklerinin endişelerini duymazdan gelmeyecektir. Ancak yine Amerika'nın bu endişelere de tamamen teslim olmasını beklemek doğru olmaz.¹³ Aslında Amerikan yönetimi Ortadoğu'da kurmaya çalıştığı dengeyi devam ettirme ve her aktörü kendine mecbur hissettirme yöntemini izlemeye devam edecektir. Asıl önemli olan bu süre zarfında Avrupalı, Rus ve Çin şirketlerinin İran'a yönelmesi ihtimalidir. Bu durum ise oldukça yüksek bir olasılık. Özellikle Amerika'nın hızlı adaptasyon gerçekleştirememesi durumunda Rusya ve Çin gibi aktörlerin, hatta AB üyesi ülkelerin İran'daki boşluğu doldurmaya çalışacakları açıktır. Fakat İran'ın özellikle uzun vadeli yatırımlara müsait olmamasını da düşünmek gerekir. On veya on beş yıllık süreler boyunca sürekli dene-

time uğrayacak olan İran uzun vadeli yatırımcıyı çekmekte zorlanacaktır. Bu çerçevede sonuç olarak İran'ın ekonomik anlamda rahatlamasını bekleyebiliriz. Ama öyle abartıldığı şekilde bir İran merkezli Ortadoğu hayal etmek için elimizde henüz yeterli veri yok. Yani kısa ve orta vadede bölgedeki güç denklemlerinin değişmesini beklememek gerek.¹⁴

Bütün bu hikaye bir araya getirildiğinde müzakereden çıkan sonucun müzakereye götüren sebeplerle orantılı olduğu ortaya çıkar. İran direncini kaybettiği için bu anlaşmaya razı olmak durumunda kaldı ve aslında izolasyondan kurtulma gibi görülebilecek bir anlaşmayla Amerika'ya elini vermiş durumda. Kolunun ne kadarını kaptıracağı hâlâ bir spekülasyon konusu olabilir ancak bir süreç başladı ve aktörler arasında güç farklılaşmasının bu kadar açık olduğu bir işbirliği karşılıklı bağımlılık değil daha ziyade zayıfın güçlüye daha fazla bağımlı olduğu bir ilişki biçimidir.

Ortadoğu İçin Muhtemel Sonuçlar

İran'ın nükleer enerji meselesi daha ziyade büyük güçlerin ve özellikle Amerika'nın ilgi alanına giriyormuş gibi görünmesine ve neredeyse eksiksiz her yerde böyle bir gündem maddesi olarak tartışılıyor olmasına rağmen, bu mesele asıl itibarıyla bölgesel bir meseledir. Dolayısıyla bölgesel sonuçları küresel sonuçlarıyla kıyaslanamaz ölçüde daha fazla olacaktır. En temelde İran üzerindeki ciddi ekonomik ve diplomatik kısıtlamaların kalkacağını varsayacak olursak, bölge dengelerinde İran lehine bir avantaj ortaya çıkacağı sonucuna varılabilir. Fakat bu avantajı abartmamak gerek. İran anlaşmanın kendine sağlayabileceği bir hareket alanı sayesinde bölgesel angajmanlarını artırarak devam ettirme

13. Julie Hirschfeld Davis, "Obama Stresses Support for Israel, but Refuses to 'Paper Over' Discord," *The New York Times*, 22 Mayıs 2015, <http://www.nytimes.com/2015/05/23/us/visting-synagogue-obama-restates-his-commitment-to-israel.html>

14. Doug Irving, "Nuclear Negotiations with Iran: Looking Ahead," 4 Mayıs 2015, <http://www.rand.org/blog/rand-review/2015/05/nuclear-negotiations-with-iran.html>

şansına sahip olacaktır.¹⁵ Fakat bu angajmanların halihazırda bile aşırı yayılmaya dönüştüğü ve bölgedeki diğer ülkelerin tepkisini çekeceği düşünülecek olursa, İran'ın bölgesel koalisyonları tetiklemesi sonucunu doğuracaktır.

Nükleer silahlara sahip bir İran asıl itibarıyla bölgenin konusudur. Konuya en fazla mesai ayırdığı düşünülen Amerika için nükleer silahlara sahip İran'ın büyük bir tehdit olduğunu düşünmek aslında bu tehdidi abartmaktan başka bir anlam ifade etmez. Amerikan ulusal güvenlik geleneğinin böylesi tehditleri abartmaya yatkınlığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu söylemden sıyrılıp meseleye soğukkanlı bir şekilde yaklaşılacak olursa, nükleer silah sahibi bir İran'ın kısa ve orta vadede Amerikan güvenliğine tehdit olmadığı söylenebilir.

İran nükleer silah geliştirse bile, bunlar Amerika'yı tehdit edecek nitelikte olmayacaktır çünkü İran'ın bunları Amerika'ya gönderebilecek teknolojisi mevcut değil. Tek başına nükleer bomba bir anlam ifade etmez. Bu bombaların füze sistemleri, bombardıman uçakları veya nükleer denizaltılar vasıtasıyla uydu teknolojilerini kullanarak uzak mesafelere gönderilebilmesi gerekir. Bahsi geçen uygun sistemler olmadığı müddetçe özellikle kıtalararası nükleer tehdit oluşturmak mümkün değildir. Ancak kısa ve orta menzilli füzeler kullanılarak gönderilebilecek nükleer silahlar ABD'yi tehdit etmekten uzaktır. Kıtalararası füze sistemleri geliştirmek de oldukça yüksek uydu teknolojileri gerektirmektedir. İran'ın kısa ve orta vadede böyle bir imkana kavuşacağını düşünmek için hiçbir sebep mevcut değil.

Böyle bir teknoloji geliştirilse dahi, Amerikan ve İran coğrafyaları göz önüne alındığında İran'ın Amerika ile nükleer bir savaşa tutuşabilmesinin imkanı yoktur. Nükleer savaşta asıl be-

lirleyen ilk vuruş değil, ikinci vuruştur. Yani İran Amerika'yı nükleer silahlarla vursa dahi, Amerika'nın misilleme için oldukça geniş imkanları ve coğrafyası varken, İran coğrafyasının sınırlarının buna cevap üretmesi neredeyse imkansızdır.

İran bu anlaşma ile nefes almayı hedeflerken, enerjisini başka alanlara aktarma şansı elde etmeyi de düşünüyor. Suriye, Irak ve Yemen'de yürüttüğü vekalet savaşları, ekonomik sorunlar ve küresel izolasyon bunların başında geliyor.

Bu anlamda zaman zaman Amerika'nın İran'a nükleer silah konusunda gösterdiği hassasiyet İsrail ile olan ilişkisine bağlanır. Aslında Amerika'nın ısrarlı tutumunun İsrail'i korumakla ilgili olduğu ima edilir. Bu mantığın doğruluk payı da vardır. Fakat bu kez Amerika İsrail'e rağmen müzakere yolunu tercih etti. Netanyahu'nun seçim öncesi Washinton ziyaretinde ve benzeri açılardan dile getirildiği gibi İsrail bu müzakereden oldukça rahatsızdı ve daha sert tedbirler alınması gerektiğini öne sürüyordu. İsrail'in nükleer silahlara sahip bir İran'dan rahatsız olması kadar doğal bir şey olamaz. Fakat diğer taraftan İsrail'in de bu tehdidi abarttığını söylemek gerek. İran nükleer silah geliştirse bile bu İsrail'in bombalanacağı anlamına gelmez. En fazla İran ile İsrail arasında nükleer bir denge kurulması anlamına gelecektir. Aslında nükleer silahlar doğası gereği bir tarafta varken, diğer tarafta yoksa daha tehlikelidir. Örneğin Amerika'da var ve Japonya'da yoksa nükleer silahlar kullanılabilir. Fakat özellikle Amerikan-Sovyet ve Hindistan-Pakistan örneklerinin de gösterdiği gibi iki taraf da nükleer silahlara sahipse, nükleer silahların kullanılabilme ihtimali çok daha düşüktür. Nükleer silahların kristal küre etkisi

15. Dalia Dassa Kaye, "Don't Call It a Shakeup: Why the Nuclear Deal Won't Change U.S. Regional Politics," 10 Nisan 2015, <http://www.rand.org/blog/2015/04/dont-call-it-a-shakeup-why-the-nuclear-deal-wont-change.html>

vardır.¹⁶ Savaşma ihtimali olan taraflara savaşın sonucunu tek bir şekilde gösterir. Nükleer bir savaşta her şey olabilir ancak kazanan olamaz. Devletler kendilerinin de ortadan kalkacağı kesin olan bir savaşa tutuşamazlar.¹⁷ Bu bilgi çok net bir şekilde liderlerin önünde olacağından, nükleer silahlar kullanılamaz. Bu silahlar sadece nükleer savaşı değil, konvansiyonel bir savaşı bile önleme etkisi gösterir.¹⁸ Soğuk Savaş boyunca Amerika ile Sovyetler Birliği arasında sıcak çatışma hiç gerçekleşmedi. Hindistan ve Pakistan arasında nükleer denge kurulduğu andan itibaren Keşmir'de bile silahlı çatışma ortadan kalktı. İran'ın nükleer silah geliştirdiği düşünülecek bile olsa, bu durumun İsrail için ölümcül olduğu sonucu çıkmaz. İlave olarak, İsrail ile İran arasındaki ideolojik gerginliği de abartmamak gerek. Zira, İran ve İsrail bu söylemsel gerginliği sürdürmekte ve bu gerginlik söylemini işlerine geldiği gibi kullanılmaktadır. Ancak İsrail ile İran'ın gerçekten jeopolitik bir gerginliğe sahip olmadığı özellikle son dönem ortaya çıkan gelişmelerle daha açık hale geldi. Dolayısıyla İsrail nükleer silah endişelerini abartarak sunmaktadır tespiti yanlış olmaz. İsrail'i asıl ilgilendiren meselelerden biri aslında İran'ın uluslararası izolasyonunu sürdürmek olabilir.

Bu açıdan bakıldığında müzakereler Amerika ve İsrail için olumsuz sonuçlar doğurmayacaktır. Özellikle İran'ın silah denetçileri aracılığıyla kontrol altında tutulabileceği hesaplandığında ve kontrollü ilişki biçiminin sürdürüleceği düşünüldüğünde İran en azından on beş yıllık bir süre için kontrol altında tutulabilir olarak görünmekte. Aslında bu müzakereler ve nükleer silah meselesi İsrail dışındaki bölge ülkeleri için daha doğrudan sonuçlar doğuracaktır denilebilir. Su-

udi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Türkiye gibi bölgesel aktörler süreci dikkatle izlemekte ve pozisyon almaya çalışmakta.¹⁹

Bu ülkeler açısından İran'ın kısa ve orta vadede nükleer silah üretemeyeceği sonucu rahatlatıcı bir sonuç olarak görülebilir. Böyle bir durumda İsrail'den farklı olarak nükleer bir İran bu ülkelere karşı nükleer silah üstünlüğüne sahip olabileceğinden dengelerin değişmesi sonucunu doğuracaktı. Bunun olmayacağı hükmü artık verilebilir. Fakat bölgesel aktörlerin bu kısa ve orta vadeye nasıl yatırım yapacakları da oldukça önemli bir konu. Çünkü İran'ın uzun vadede bu güce ulaşma ihtimali hep açık ve bu ülkeler İsrail'in sahip olduğu güvenceye sahip değil.

Şimdilik bu meselenin bölge ülkeleri için aciliyet teşkil etmediğini söylemek lazım. Tüm bölge ülkeleri uzun süreli hesaplamalarını yapacaktır. Fakat bu müzakerelerin bölge üzerine asıl etkisi konvansiyonel meselelerde olacaktır. İran bu anlaşma ile nefes almayı hedeflerken, enerjisini başka alanlara aktarma şansı elde etmeyi de düşünüyor. Suriye, Irak ve Yemen'de yürüttüğü vekalet savaşları, ekonomik sorunlar ve küresel izolasyon bunların başında geliyor. Hepsi birbirine bağlı olan bu alanlarda ekonomisini canlandırmaktan başka çaresi olmadığını düşünen İranlılar bölgede geleceğin akışını belirleyebilecek bir noktada durdukları inancına sahip. İran nüfuz alanını mümkün olduğunca yaymaya yönelik hedefler belirlemiş durumda; konjonktürün buna uygun olduğunu ve enerjisini buralara aktarması gerektiğini hissediyor.

Aslında bu anlatı hem İranlıların kendi söylemleri hem de İran karşıtlarının üzerinde anlaşabilecekleri bir hikaye. İranlılar bunu bir propaganda malzemesi yaparken, İran karşıtları İran'ı bir tehdit olarak sunmak için bu anlatıyı sürdürme eğiliminde. Bu hikayenin gerçeklik payı olması-

16. Frederick S. Dunn vd. der., *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*, (Harcourt, New York: 1946).

17. Kenneth N. Waltz, "More May Be Better," *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate Renewed*, Der. Scott D. Sagan ve Kenneth N. Waltz. (W.W. Norton and Company, New York: 2003), 3-45.

18. Kenneth N. Waltz, "Why Iran Should Get the Bomb: Nuclear Balancing Would Mean Stability," *Foreign Affairs* (2012).

19. David E. Sanger, "Saudi Arabia Promises to Match Iran in Nuclear Capability," *The New York Times*, 13 Mayıs 2015, <http://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/saudi-arabia-promises-to-match-iran-in-nuclear-capability.html>

na karşın, yine bunun da bir abartı olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Bunun sebeplerinden birincisi, İran'ın nüfuz alanını genişletmesinin somut hiçbir sonucu olmayacaktır. Genellikle dış politika tartışmalarında özeldir ise Ortadoğu söz konusu olduğunda nüfuz alanı meselesinde bunun karşılığının ne olacağı pek düşünülmeden aşırı iyimser yorumlar yapıyor. Fakat çoğunlukla soyut sonuçları olan bu bölgesel nüfuz meselesinin somut sonuçlara aktarılmadığını hatırlamak gerek. Dolayısıyla İran'ın nüfuzu artsa dahi buradan materyal sonuçlar elde etmesi otomatik bir sonuç olarak görünmemekte. İkincisi, nüfuz alanını genişletiyor olması bölgesel koalisyonları tetikleyerek İran karşıtı gruplaşmalara neden olduğundan İran'ın biriktireceği tüm nüfuz ve enerjinin tüketilmesine neden olacaktır. İran'ın Suriye, Yemen ve Irak'taki tavırları, saikleri her ne olursa olsun, saldırganlık göstergesi olarak alınmakta. Ve aslında bu alanlarda İran kabiliyetinin sınırlarına dayanmış halde tipik bir aşırı yayılcı eğilim gösteriyor.²⁰ Devletler aşırı yayılma ve güç biriktirme eğilimine düşmekte serbesttirler, fakat sonuçlarına katlanmak kaydıyla. Bölgenin diğer ülkelerini bir araya getirmek, somut sonuçları olmayacak bir nüfuz alanı genişletme eylemi için fazla maliyetlidir.

Amerikan yönetimi muhtemeldir ki, İran'ın bölgede daha etkin bir rol oynamasının ve özellikle Sünni gruplara ve devletlere karşı bir denge unsuru olarak ortaya çıkmasının önünü açmak istemektedir. Fakat bu İran ile Batılı ülkeler arasında hemen sıcak bir ilişkiler ve ekonomik yatırımlar anlamına gelmemelidir.²¹ Bugün Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri, yarın Mısır ve diğerleri bu yeni etkinlik türüne bloklaşmayla karşılık verirse, İran küresel yalnızlıktan uzaklaşmaya çalışırken, bölgesel yalnızlaşma sonucuyla karşıla-

şacaktır. Fakat İranlı yetkililer muhtemelen artık ellerinin rahat olduğunu düşünmektedir. Bu durumu fırsata dönüştürme duygusu oldukça ayarlıdır. Sonuç olarak İran bölgesel angajmanlarını artıracaktır. Artırdıkça da yayılacak ve yayıldıkça da yeni sorunlarla karşılaşacaktır.

Türkiye İçin Muhtemel Sonuçlar

Bu anlaşma Türkiye'nin dış politikasını ve güvenlik kaygılarını doğrudan ilgilendiren sonuçlar doğuracaktır. Aslında Türkiye'nin, bölgenin İran'la sınır paylaşan en önemli aktörü olarak müzakereler sonrasında birçok güvenlik meselesiyle yüzleşeceği bir gerçektir. Bu çerçevede Türkiye'de de "İran tehdidi" gibi bir kavramsallaştırılmaya gidilmesi ve ilişkilerin maalesef bir kısır döngüye girmesi ihtimali oldukça yüksektir. Eğer İran'ın arttığı varsayılan etkinlik alanları bir gerçekse, Türkiye ile arasında çeşitli alanlarda gerginlikler doğması ihtimali hiç uzak değildir ve aslında birçok alanda bunun izlerini bulmak mümkündür. Bu çerçevede Türkiye'nin kendisi için belirleyeceği yol oldukça önemlidir. Tercihlerini doğru yapan uzun vadeli stratejiler belirlemek, acil bir ihtiyaç olarak Türkiye'nin önünde durmakta. Bu anlamda da Türkiye'nin uyanık davranması ve aynı zamanda tehdit dilini abartılı biçimde kullanmaktan uzak durması birincil öncelik olarak görülebilir.

Şurası bir gerçek ki, Türkiye için müzakare sonrası etkinliğini artırabileceğini varsayacağımız ve bölgesel angajmanlarında saldırgan bir eğilim bekleyeceğimiz İran ile arasındaki bu karmaşık ilişkiler sıcak çatışmaya dönüşmeyecektir. Özellikle tarihi ve coğrafi faktörlerin devreye sokulduğu birçok analizde dile getirildiği üzere, İran ve Türkiye arası ilişkiler oldukça istikrarlı bir zemine sahiptir. Tabii bu, karşılıklı güven bunalımları içinde iki ülkenin birbirine karşı sert ve düşmanca tavırlar sergilemeyeceği anlamına gelmez.

Bu tür durumlarda ise çeşitli senaryolar ortaya çıkmaktadır. Özellikle İran'ın nükleer silah üretiminde başarıya ulaşması söz konusu olacak

20. Jack Snyder, *Myths of Empire*, (Cornell University Press, Ithaca:1991).

21. Dalia Dassa Kaye, "Don't Call It a Shakeup: Why the Nuclear Deal Won't Change U.S. Regional Politics" 10 Nisan 2015, <http://www.rand.org/blog/2015/04/dont-call-it-a-shakeup-why-the-nuclear-deal-wont-change.html>

olursa, bu Türkiye açısından bölgesel anlamda ağır bir kayıp olur.²² Bu kayıp ihtimalinin üzerine inşa edilecek çeşitli analizler muhtemelen Türkiye ile İran arasında daha sert bir mücadele öngörüsünde bulunarak buna karşı acil tedbirler ve silahlanma tavsiyelerinde bulunacaktır. Fakat bu bir çözüm olmaktan ziyade, Türkiye'yi kazanma ihtimali olmayan bir kıskaca sokacaktır. Nükleer bir İran'a karşı nükleer silah üretimine girişmek, yakın gelecekte Türkiye için hem İran ile hem de Batı ile karşı karşıya gelmeyi gerektirecektir. Bu seviyede nükleer zenginleştirmeye ulaşmanın en az otuz yıl alacağı düşünülürse, bu süre boyunca çok taraflı kamplaşmaların kıskacında kalmak Türkiye için çok iyi sonuçlar doğurmaz. Ayrıca Türkiye nükleer silah üretebilecek bir konuma gelse dahi nükleer savaşın kazananının olmayacağından Türkiye'nin de bu süre sonunda kazançlı çıkmayacağı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla Türkiye'nin, bu müzakerelerde ulaşılan ilkeler başarısız olsa ve İran nükleer silaha kısa bir süre içinde ulaşsa dahi nükleer bir yarışa girmesi iyi bir alternatif olarak görünmüyor.

Esasında İran'ın nükleer silah geliştirmiş olmasının, bir yönüyle Türkiye için tabii ki tercih edilebilir bir durum olmamasına rağmen, bölgede bir nükleer denge kurması bakımından Türkiye'yi daha güvenli kılabilirdiği bile düşünülebilir. Ortadoğu'da İsrail tekeline karşı kurulabilecek bir nükleer denge, Ortadoğu'yu konvansiyonel anlamda da daha güvenli bir bölge haline getirebilme ihtimalini doğurabilir. Böyle bir durumda İran ile Türkiye arasındaki mesafe açılabilir ancak bölgede yaşanacak nükleer istikrar Türkiye'nin hem nükleer enerji arayışında önünü açabilecek bir meşrulaştırma kaynağı olabilir, hem de konvansiyonel tehditlerin sayısını azaltabilir.

En nihayetinde mesele dönüp dolaşıp Türkiye'nin bu nükleer enerji meselesinin neresinde olduğuna geliyor. Öyle veya böyle İran'ın bir silah

üretmesi dahi başarılı bir nükleer enerji merkezi olması kaçınılmaz. Zaten doğal enerji kaynakları bakımından da İran'la arasında tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi olan Türkiye'nin bu meseleye dair uzun vadeli planlara girişmesinin vakti çoktandır gelmişti. Bu çerçevede Akkuyu Nükleer Santrali bir başlangıç olarak görülebilir, fakat henüz bu yolun çok başında olan bir çaba. İran'ın bu mesafeyi otuz yılda kaydettiği, hem de uluslararası anlaşmaları ve baskıları göz ardı ederek gizli yöntemlerle ve uluslararası izolasyonu göze alarak yaptığı düşünülecek olursa, Türkiye'nin böyle bir ilerleme kaydetmesinin ne kadar çaba gerektireceği de anlaşılacaktır. Dolayısıyla bu tür durumlar dünden bugüne hemen cevap üretilebilecek konular değildir. Fakat Türkiye'nin nükleer silahlara sahip bir İran'a cevaben izlemesi gereken yol kısa vadede nükleer enerji yarışına dayalı bir kamplaşmadan kaçınırken uzun vadede nükleer enerji meselesindeki açığı kapatacak adımlar atmasıdır.

Eğer müzakereler başarıya ulaşır ve İran'ın nükleer silah üretiminde yolu kapanırsa Türkiye için daha avantajlı bir durum çıkacağı da öngörülebilir. Böyle bir senaryonun temel parametreleri şunlardır. İran üzerindeki blokaj kalkmış olacak ve İran bölgesel angajmanlarını artıracaktır. Kendine daha fazla güvenen İran bu anlamda bölgede nüfuz artırma eylemlerine hız verecektir. Bu durum ise tüm bölge ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de tehdit içerecektir. Ankara önümüzdeki dönemde bu meydan okuma ile yüzleşmek durumunda kalacaktır. Müzakereler başarıya ulaşır, Türkiye'nin önüne stratejik anlamda iki ayrı seçeneğin çıkacağı düşünülebilir. Bunların birincisi, İran'la stratejik ve güvenlik mücadelesi ilişkisine girmek, ikincisi ise İran'la yakınlaşmaktır. Aslında bu iki stratejik senaryo da Türkiye'nin bölgesel beklentilerine hizmet etmekten uzaktır. Birincisi Türkiye'yi gereksiz, masraflı, ve sonuçsuz bir mücadele sarmalına sokarken, ikincisi sürdürülebilir bir dış politika tercihi değildir. Dolayısıyla Türkiye'nin kendisini bu sarmalların dışına çıkarabilecek daha yaratıcı

22. Kemal Kirişçi, Rob Keane, "Is a Deal with Iran Bad for Turkey?" *The National Interest*, 21 Ocak 2014, <http://nationalinterest.org/commentary/deal-iran-bad-turkey-9740>

cı bir eylem planına ihtiyacı var. Türkiye aslında birçok senaryoda abartılan güvenlik tehditleri endişelerini dizginleyebilirse, İran taraftarı veya İran karşıtı pozisyonların her ikisinden de kendisini bağımsız tutması mümkündür. Bu çerçevede Türkiye İran'la sahada doğrudan doğruya karşılaşma ihtimalini bölgesel ya da küresel aktörlere aktarmanın yollarını düşünmelidir.

Birinci seçenek olan İran'la stratejik ve güvenlik mücadelesine girilmesi gereği muhtemelen önümüzde dönemde sıkça dile getirilecektir. Bu çerçevede çoğunlukla İran üzerine üretilecek düşüncelerde ve analizlerde bir şeytanlaştırma ve basmakaşık ifadeler üretme yarışı başlayacaktır. İran ise bu analizlere fırsat verecek her türlü eylemi yapacaktır. Bölgesel etkinlik alanı için mücadeleyi sürdürecektir, silahlanmayı artıracak ve yerel alanlarda vekalet savaşlarına hız verecektir. Bu durumdan hareketle İran'a karşı Türkiye'nin de mücadele vermesi, yerel olaylarda İran'ın artan etkinliğini kırmak için müdahil olunması gerektiği, müdahil olunmazsa İran'ın bölgesel bir hegemon olacağı sık sık dile getirilecektir. Fakat asıl itibarıyla bu tür yorumlar İran, Ortadoğu ve ikili ilişkilere fazla odaklandığından, küresel boyutu ve küresel boyuttaki güvenliği göz ardı etmektedir. Asıl itibarıyla önerdiği şey anlamsız bir kampaşmadır. Küresel güç dağılımı göz önüne alındığında, bölgedeki hiçbir aktörün tek başına bölgesel bir hegemonya kuracak düzeye ulaşamayacağı açıktır. Her ne kadar Obama yönetimi bu aralar bölgesel olaylara müdahil olmayan bir izlenim verse de, bu gözlem henüz uluslararasılaşmış bir çatışmada doğrulanmış değil. Bölgede dengele-ri gerçekten değiştirecek derece önemli adımların atılmasına küresel sistemin sessiz kalması beklenemez. Özellikle sınır değişiklikleri gibi materyal sonuçları olabilecek eylemler küresel tepkiyle karşılaşacaktır. Bölgesel gelişmeler aslında küresel denetimden bağımsız değildir. Bu da Türkiye gibi bölgesel aktörlerin aslında güvenlik endişelerini göz ardı edebileceği sonucu-

nu doğurur. Böylesi bir nüfuz alanı mücadelesi üzerinden kampaşma stratejisi izlemek gereksiz olduğu kadar da zararlıdır. Türkiye'nin bir karmaşada yok yere enerji tüketmesi sonucunu doğurur. Suriye, Irak ve Yemen'de devam eden mücadele alanlarında İran ile uzun süre devam edecek bilek güreşlerine tutuşmak küresel bir müdahale olmadan kazananı olmayacak bir patinaj haline dönüşür.

Türkiye, İran'ı ölümcül tehdit olarak gören diğer aktörlerin İran'la mücadelesini kenardan izleyebilecek sükuneti gösterebilirse, o durumda başkaları bu sarmalların içerisine sürüklenirken, enerji biriktirmeye devam edebilir.

İkinci seçenek olan İran ile yakınlaşma seçeneği ise, günümüz bölgesel dinamikleri düşünlüğünde maalesef elde edilebilecek bir hedef olmaz. Tüm bölge ülkeleri ister güvenlik kaygıları ile olsun, isterse fırsatçı eğilimlerle olsun önümüzdeki dönemde işbirliğinden ziyade çatışmaya yatkın olacaktır. Dolayısıyla Türkiye her ne kadar denerse denesin şu dönem içinde İran'ı işbirliğine ikna edemeyecektir. Bölgesel bir güç boşluğu gören ve bunun kendisi için hem fırsat hem de tehdit olduğunu düşünen İran, bu durumdan avantajlı çıkmak için sonuna kadar mücadele edecektir. Özellikle müzakereler sonrasında eli rahatlayacak olan İran bu eylemlerine hız verebilir. Ankara nasıl yaklaşırsa yaklaşsın, bu güvenlik ikilemi şartlarında karşı tarafta işbirliği için gerekli güveni tesis edemeyecektir.

Bu iki seçenek de tercih edilebilir değilse, Türkiye'nin daha yaratıcı alternatiflere ihtiyacı var demektir. Aslında üçüncü bir yol, serinkanlı ve iyi hesap yapanlar için her zaman mevcuttur. Türkiye eğer İran'ın artan nüfuz

alanının ölümcül bir tehdit olmadığını anlayabilir ve İran'ı ölümcül tehdit olarak gören diğer aktörlerin İran'la mücadelesini kenardan izleyebilecek sükuneti gösterebilirse, o durumda başkaları bu sarmalların içerisine sürüklenirken, Türkiye enerji biriktirmeye devam edebilir. Bunun kolay bir seçenek olmadığı oldukça açıktır. Fakat aslında bu kısır döngüyü kırmanın tek yoludur. Ve aslında Yemen krizi çerçevesinde izlediğimiz gibi oldukça da mümkündür. İran yayılmacılığın dozajını artırdıkça ve alanını genişlettikçe düşman sayısını da artıracaktır. Özellikle Yemen olayında gördük ki, Suudi Arabistan gibi aktörler Yemen gibi alanlarda bu tür çekişmelere dahil olabilir. IŞİD bu anlamda başka bir mücadele alanı olarak görülebilir. Tüm bu durumlarda soğukkanlı ve tarafsızlığını sürdürebilecek bir Türkiye için bölgede yıllarca inşa etmeye çalıştığı arabulucu rolü böylesi bir dönemde bile hala mümkündür.

SONUÇ

- Bu analizde İran ile yürütülen nükleer müzakereler ele alınmış ve kabaca özetlenecek olursa şu sonuçlara varılmıştır:
- Nisan ayında varılan ilkesel uzlaşma, Haziran'ın sonuna kadar büyük ihtimalle bir anlaşma ile sonuçlanacaktır.
- Uzlaşmayı doğuran; İran üzerindeki ekonomik ambargo ve diplomatik baskıların Ortadoğu'da uzun süredir nüfuz mücadelesi veren ve maliyeti artan İran'ın pes etmesidir.

- Uzlaşma İran'ı kısa, orta ve uzun vadede farklı yöntemlerle sınırlandırmaktadır.
- Kısa ve orta vadede Amerikan tarafı neredeyse tüm hedeflerine ulaştığı için bu anlaşmadan kısa ve orta vadede kârlı çıkmıştır.
- İran ise kısa ve orta vadede nefes alacak süreyi kazanarak, uzun vadede kârlı çıkmayı hesaplamaktadır.
- Özellikle silah denetçilerinin oynayacağı rolün doğası düşünüldüğünde, İran'ın uzun vadede çok iyimser olmasını gerektirecek bir sonuç yoktur.
- Müzakerelerin sonunda eli rahatlayacak olan İran'ın bölgedeki konvansiyonel angajmanlarını artırması beklenebilir.
- Bölgesel angajmanlarını artırmak ve nüfuz alanını genişletmek için hırslı bir program izlemek İran'ın aşırı yayılmacı bir izlenim doğurmasıyla sonuçlanabilir.
- Aşırı yayılmacı İran karşıt bölgesel koalisyonlar doğuracaktır.
- Bu çerçevede Türkiye'nin önüne iki seçenek çıkacaktır. Bunlardan birincisi İranla mücadeleyi önerirken, ikincisi yaklaşmayı tavsiye edecektir. Birinci seçenek gereksiz ve masraflı iken, ikinci seçenek mümkün değildir.
- Türkiye için iddialı bir üçüncü yol ise soğukkanlı bir tavırla İran tehdidini abartmadan, İran ile mücadeleyi diğer bölgesel ve küresel aktörlerin üstlenmesini beklemektir.
- Son gelişmeler Türkiye'nin uzun yıllar inşa etmeye çalıştığı bu arabulucu rolünü sürdürmesinin bu bölgesel şartlarda dahi halen mümkün olduğunu göstermektedir.

Nisan ayı içerisinde P5 +1 ülkeleri ile İran arasında nükleer enerji üretimi konusunda bir uzlaşmaya varıldığı duyuruldu. Ortadoğu'nun geleceği ile yakından ilişkili olan ve belki en önemli gündem maddelerinden biri sayılabilecek bu konuya yeterli dikkatin verildiğini söylemek mümkün değil. Konunun oldukça yüksek teknik bilgi içermesi de tam anlaşılmasının önünde bir engel. Anlaşmanın içeriği ve en çok kimin işine yaradığı meselesi canlı bir tartışma konusu olarak karşımızda durmakta ve tüm bölgeyi ve belki de uluslararası düzeni etkileyebilecek bu anlaşmaya daha yakından bakmaya ihtiyaç var.

Kimin kazanıp kimin kaybettiği konusu anlaşılacak isteniyorsa, teknik detayları basitleştirerek sürecin geldiği noktayı değerlendirmek gerek. Aslında bu uzlaşma ne bir başlangıç ne de bir son. Geçtiğimiz Nisan ayındaki kaba uzlaşma, uzun süredir devam eden görüşmelerden yalnızca bir tanesi ve kapsamlı nihai anlaşma için verilen son tarih olan 30 Haziran'dan önceki en önemli dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Tarafların anlaşmaya yönelik en azından ilke kararı almaları bakımından da önem arz etmekte. Nihai bir değerlendirme için kapsamlı anlaşmanın ortaya çıkmasını beklemek gerekebilir ancak Nisan ayındaki uzlaşma ana gündem maddelerini ve temel hedefleri belirlemek bakımından nihai anlaşmanın zeminini oluşturduğu kabul edilebilir.

Bu analiz henüz devam etmekte olan müzakereleri değerlendirecek, müzakerelerin geldiği noktayı özetleyecek, uzlaşma ilkelerini daha anlaşılır bir dile çevirip bu anlaşmanın nihai kerte de ne ifade ettiğini ortaya koymaya çalışacaktır. Anlaşmanın, eğer bu haliyle imzalanırsa, İran için mecburen imzalanmış bir anlaşma olduğu iddiası dile getirilecektir. Ağır ekonomik, diplomatik ve güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bulunan İran için bu anlaşma bir nefes aralığı olarak değerlendirilebilir. Anlaşma bu haliyle Amerikan tarafının beklediğinden daha iyi bir sonuç olarak görülebilir. Fakat İran anlaşmayı uzun vadeli sonuçları bakımından değerlendirme eğiliminde olacaktır. Aldığı bu nefesi bölgesel angajmanlarında kullanacak olan İran'ın anlaşma sonrası bölgede daha yayılcı bir politika izlemesi beklenebilir. Fakat bu aşırı yayılcılığın bölgede İran karşıtı bir koalisyon oluşturması da kaçınılmaz olacaktır. Türkiye'nin bu şartlar altında İran ile işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirmesi pek mümkün olmayacaktır; ancak bu İran'la mücadele seçeneğini dayatmak anlamına da gelmemelidir. Türkiye'nin önümüzdeki dönemde daha yaratıcı, daha ihtiyatlı bir yönetime ihtiyacı olacaktır. İran'la mücadele görevini diğer bölgesel ve küresel aktörler üstlenirken, Türkiye'nin esnek bir rol oynaması bu şartlar altında bile hala mümkündür.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org